

"Research about / for / through Art | Art about / for / through Research."

Sanne van Balen

Naar aanleiding van het tweedaagse evenement:

Unfinished systems of non-knowledge

Part 2: on wandering

8 Februari, 2018, De Waag, dag 1

Het is het prachtige plafond boven de slimme mensen op stoelen dat mijn aandacht trekt. Boven de drankjes staat op een pilaar geschreven: 'voorhoofd, vinger, nier, tong, hoofd, long, hersens'. Hier, midden in het anatomisch theater met een operatie van Dr. Tulp achter je rugleuning. We zijn hier, om zittend midden in de geschiedenis weer na te denken over die geschiedenis. In de 17e eeuw waren kunst en wetenschap niet zo gescheiden en waarom dat was, dat gaan we ons nu wederom afvragen. Ik zie mensen uit het vakgebied Artistic Research zitten, zij hebben daar misschien wel honderd antwoorden op, misschien ook wel geen. De vraag is of kunst haar eigen kennis produceert. Ook voor mij.

Het thema van deze driedaagse conferentie is 'Non-knowledge'. Christel Vesters, curator van het programma, zegt het volgende: 'non-knowledge is a new mode of thinking, wandering is opposing thinking in a straight line, it's what makes us uneasy. Art creates a space to deviate from the path, other ways of knowing, knowing otherness'. Met deze gedachte gaan we de lezing in van Sigrid Weigel, professor Duitse Literatuur. Weigel splitst haar lezing op in vijf onderdelen: 1. Boundary objects and concepts; 2. Science of kultur, kulturscience; 3. Border Knowledge; 4. Wandering Paths, image on a plate; 5. Threshold Knowledge. In deze vijf hoofdstukken zet ze uiteen hoe een nieuwe manier van cultuurwetenschap of wetenschap van cultuur ontstond rond de filosofen Aby Warburg en Walter Benjamin.

Al zittend en luisterend loop ik tegen het begrip 'threshold' aan. Ik neem het woord aan alsof ik weet wat er bedoeld wordt. Het past in de zinnen die Weigel uitspreekt en het klinkt goed. Maar wanneer ik het woord op probeer te schrijven, dan weet ik opeens niet goed wat het daadwerkelijk betekent. Eenmaal thuis, dit artikel schrijvend en de lezing nogmaals overdenkend, wordt dit begrip 'threshold' opeens mijn threshold. Want zo lees ik in diverse woordenboeken, 'threshold' is een drempel of een begin. Het is in ieder geval een grenslijn of een punt waarna iets plaats zal vinden. In die zin past het begrip goed in Weigels lezing, omdat ze oereert over hoe de nieuwe geesteswetenschap die met Benjamin en Warburg

ontstond zich in een grensgebied bevond. Ze benoemt nieuwe manieren van denken als 'threshold concepts' die ervoor zorgen dat dingen in een nieuw daglicht worden geplaatst. Het representeert een nieuwe, eerder ontoegankelijke manier van denken over iets.

Hoe valt een 'threshold concept' toe te passen op denken over kunst, is dan ook de vraag die centraal komt te staan. Volgens Vesters zou kunst een denkraam bieden op kennis. Het verschuift vaststaande betekenissen, waardoor kunst een vervreemdende functie heeft. Over het concept vervreemding is veel nagedacht, in de literaire wereld bijvoorbeeld door de formalisten uit Rusland in de jaren 20. Viktor Shklovsky, een belangrijke literatuurwetenschapper uit die tijd, schrijft:

The purpose of art is to impart the sensation of things as they are perceived and not as they are known. The technique of art is to make objects 'unfamiliar', to make forms difficult, to increase the difficulty and length of perception because the process of perception is an aesthetic end in itself and must be prolonged. Art is a way of experiencing the artfulness of an object; the object is not important (Shklovsky, 12).

Natuurlijk is het object wel belangrijk, want dat roept nou eenmaal iets op (zou ik denken). Maar Shklovsky bedoelt hier dat wanneer je een object een paar keer hebt gezien je het herkent. Het object staat dan voor je, je weet ervan, maar dan kun je het toch *niet* zien. Dit kun je vergelijken met dat je vanmorgen waarschijnlijk je huisdeur op slot hebt gedaan zonder het je te herinneren. En wat kunst dan dus doet is objecten verwijderen van automatisme en perceptie. Ik zal nog een voorbeeld geven, een klassieker. De wc-pot van Duchamp. Door dit herkenbare gebruiksvoorwerp als kunstobject te presenteren, ontregelt het. Wat hier gede-automatiseerd wordt, is de kijk op kunst en de manier van kijken naar de wc. Je herkent nieuwe dingen in de toiletpot omdat je er anders naar kijkt dan alleen naar een functioneel object.

De Russische formalisten zien kunst als een natuurwetenschap, iets waarnaar in het veld van Artistic Research wordt gezocht. Kunst bestaat uit objecten die je systematische of empirisch kunt testen. In een analyse probeert een formalist een systematische beschrijving te maken van een definitie van kunst. Kunst wordt dan meer een techniek dan iets anders. Shklovsky noemt kunst ook wel 'poetic language'. Vervreemding is een karakteristiek van een 'poetic language'. 'Poetic language' wordt gekenmerkt door het feit dat het kan de-automatiseren. En daarmee is het herkenbaarste kenmerk van 'poetic language' dat het inefficiënt is, omdat de formalisten ervan uitgaan dat de mens van nature lui is. Je wilt als mens zo weinig mogelijk moeite ergens in steken om iets te begrijpen. Defamiliarisatie zorgt ervoor dat je meer moeite moet doen. Of anders gezegd, taal trekt de aandacht toe naar

zichzelf en dat is blijkbaar moeilijk waardoor kunst een nieuw denkraam, of nieuwe kennis, kan bieden.

'Produceert kunst haar eigen kennis?' Dit lijkt mij een vraag die niet te beantwoorden is, zeker als je er vanuit gaat dat kunst haar eigen taal heeft. Binnen die taal gelden eigen normen waaruit een eigen soort kennis voortkomt, dus dan zou het antwoord 'ja' zijn. Maar het antwoord kan ook 'nee' zijn, want hoe is deze kennis te beoordelen buiten de wereld van kunst? Is deze kennis nog relevant wanneer het zich in een ander veld begeeft? Of, zoals het binnen 'Artistic Research' wordt geformuleerd: wanneer is kunst 'research' en kan 'research' ook kunst zijn?

'John Baldessari zei decennia geleden al: 'Doing art is questioning how to do it.' Dit is een eenvoudige maar heldere omschrijving van wat 'artistic research' misschien is. Als kunstenaar bevroeg je jouw manier van werken en dat is interessanter dan het eindproduct. Dat kunst en wetenschap gescheiden zijn, is pas rond 1900 gebeurd. Tot die tijd was er de Koninklijke Nederlandse Academie van Kunsten en Wetenschappen. De kunsten zijn er eind 19de eeuw uitgekieperd' (Klein). En zo konden Walter Benjamin en Aby Warburg deze scheiding in de 20e eeuw bevragen. Benjamin en Warburg, zegt Weigel, waren degenen die grenzen tussen velden, culturen, onderwerpen begonnen op te rekken. Ze divergeerden van conventionele methodes en narratieven gebaseerd op chronologie, typologie en een geschiedenis van vooruitgang. (En daarmee kom ik terug op waarmee ik begon, de lezingen van Vesters en Weigel.)

In het programmaboekje van *Unfinished systems of non-knowledge* lezen we het volgende:

In de (Westerse) kunstgeschiedenis wordt kunst in deze context vaak onder de noemer 'andersoortige kennis' geplaatst; kennis die niet via het intellect verloopt, maar bijvoorbeeld via het intuïtieve, de speculatieve verbeelding. Hiermee omzeilt of ondermijnt 'kunst-als-kennis' de wetten van de objectieve logica en wetenschap. Maar wat is deze andere, of alternatieve vorm van kennis? Hoe ontstaat zij, wat drijft haar, hoe gaat zij te werk?

Ik merk dat ik niet met antwoorden eindig, maar met vragen. Zoals kunst ook zaken kan openbreken, ontregelen en bevragen en niet zo zeer dichtmetselt en beantwoordt. (Een mooie uitspraak om mee af te sluiten, vind ik,) 'Research therefore means not-knowing, rather: not-yet-knowing and desire for knowledge' (Rheinberger en Dombois). Ik zie kunst en wetenschap niet als twee verschillende domeinen, maar eerder als twee dimensies in een gezamenlijke culturele ruimte. En daarvanuit kunnen verschillende dingen ontstaan zonder plafond, maar met denkramen en eigen eindproducten die nooit helemaal af zullen zijn.

Referenties

Klein, Julian. *What is artistic research?* JAR: Journal for Artistic Research. Gegenworte 23, Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften 2010.

Shklovski, Viktor. "Art as Technique" (Translated by Abbas Al-Tunsi and Revised by Hassan Al-Banna). *Alif : Journal of Comparative Poetics* 2 (1982): 70. Web.